

Kraanvogel *Grus grus* als broedvogel in Drents-Friese Wold en Holtingerveld in ZW-Drenthe in 2013-21

Arend J. van Dijk

Kraanvogels nestelden voor het eerst in het Drents-Friese Wold in 2015. Sindsdien is de stand opgelopen tot zes territoria. Dit deel van ZW-Drenthe wordt jaarlijks geïnventariseerd, waarbij nestplaatsen worden bezocht en ouders met kuikens gevolgd. Dat laatste zo goed als het gaat, want Kraanvogels weten zich ondanks hun formaat aardig verborgen te houden. Het aantal geboren en grootgebrachte jongen is bijgehouden en het terreingebruik beschreven. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in vergelijking met bevindingen uit de Midden-Europese kerngebieden?

Kraanvogels zijn thans in Drenthe dagelijkse kost. In maart kan aan de hand van hun verdragende en over de velden galmende duet opgemaakt worden waar de nestplaatsen zich ongeveer bevinden. Door observatie van het gedrag, zoals het sluipend verlaten van een broedvogel van de (mogelijke) nestplaats, pendelvluchten van en naar de voedselgebieden, broedaflossingen en duetten omstreeks zonsopgang, zijn broedvorderingen enigszins te volgen. Wanneer eieren bebroed worden, kunnen kraanvogels soms urenlang onopgemerkt blijven. Voorafgaand aan, en tijdens de incubatie zijn er geregeld conflicten met andere, doorgaans niet in het gebied broedende Kraanvogels die bij de inventarisatie voor verwarring zorgen. Zodra er kuikens zijn, verandert het gedrag en gaan de alerte ouders met kuikens voedseltochten maken, aanvankelijk vooral in de nabijheid van het nest maar langzaam aan steeds verder tot ruim een kilometer van het nest. En hoe groot ze ook zijn, het is geregeld flink zoeken naar rondlopende families in de uitgestrekte grazige heidevegetatie of soms in het bos. Het even horen van een kraanvogelroep komt dan als een geschenk uit de hemel.

Na verloop van tijd ontstaat een patroon van favoriete plekken. Bij te dichte nadering of onrust maakt de familie zich meestal snel lopend uit de voeten. Dát en de dichte lage vegetatie maken het moeilijk om in de eerste week na het uitkomen van de eieren het aantal kuikens vast te stellen. Of dat er überhaupt (nog) kuikens zijn, want kort na het verlies van kuikens gedraagt het kraanvogelpaar zich soms nog als of er kuikens zijn. Bij grotere kuikens gaat het allemaal wat makkelijker. Dat is ook het moment waarop sommige vogels de slagpennen gaan ruïen (van Dijk 2021). Kuikens starten na twee maanden met vlieg oefeningen en kort daarna kunnen de jongen vliegen. Prachtig om na zoveel maanden broedzorg het paar met jong(en) rond zien te vliegen. Na het broedseizoen verblijven sommige paren of families meestal op graslanden en akkers in de ruime omgeving van de broedplaats, terwijl van andere elk spoor ontbreekt.

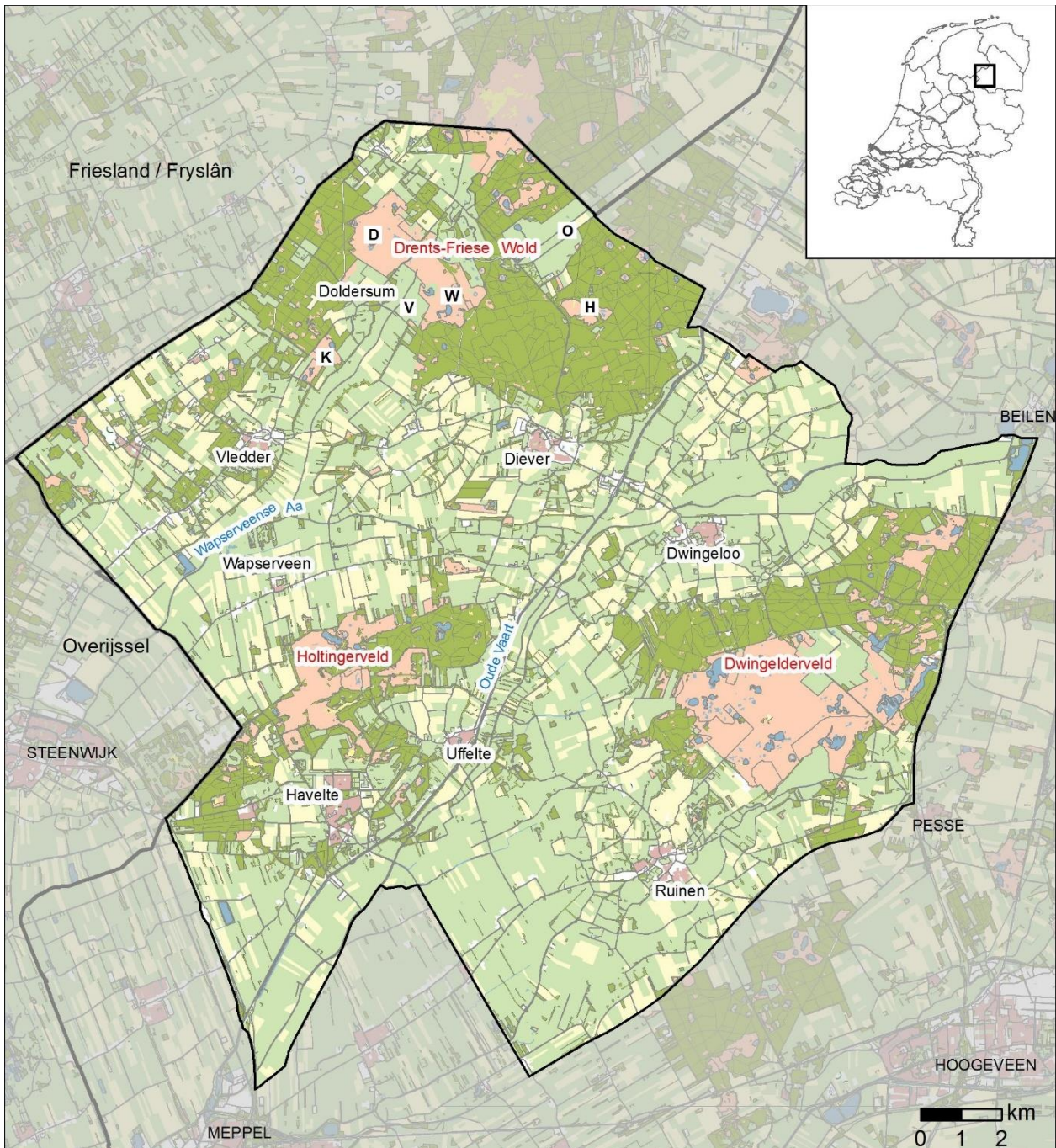
Gebied en werkwijze

Het op broedende Kraanvogels geïnventariseerde gebied in ZW-Drenthe (170 km²) omvat het deel van de gemeente Westerveld ten westen van de lijn Uffelte-Dwingeloo (Fig. 1). Jaarlijkse broedvogelinventarisaties richtten zich op de voor Kraanvogels (potentieel) geschikte broedhabitats als heidevelden, veenplassen en hoogveentjes, grazige en moerassige natuurterreinen. In het Drentse deel van het Drents-Friese Wold (4200 ha, grotendeels Natura 2000) zijn dat vooral de gebieden Doldersummerveld, Wapserveld, omgeving Wateren, Drentse Broek, Oude Willem, Hoekenbrink, Boswachterij Smilde ten westen van Oude Willem, Boschoord, Koelingsveld, Vledderhof, Vledderveld en het noordelijke beekdal van de Vledder Aa. Boswachterij Smilde ten oosten van Oude Willem en de Bosweg naar Diever werd minder intensief bekeken. Het andere gebied is het Holtingerveld (2000 ha, grotendeels Natura 2000) waaronder het Ooster- en Westerzand met z'n vele veenplassen, het Uffelterbinnenveld, de Havelterberg en omgeving en gebieden in Wapserveen, Wittelte en Uffelte.

Potentieel geschikte kraanvogelbroedhabitats werden in half februari-juli minimaal eenmaal per tien dagen lopend of fietsend en steevast startend in de ochtendschemering doorkruist, waarbij speciaal op het gedrag van Kraanvogels is gelet (met verrekijker 10 x 40). Op de Hoekenbrink werden veel waarnemingen door anderen zijn gedaan. Potentiële broedplaatsen in andere gebieden werden één of twee keer per maand bezocht. In mei-juli lag de focus op ouders met jongen (en slagpenrui, soms met telescoop 20-40 x 60). Kraanvogelterritoria zonder aanwijzingen voor een nest werden als zodanig onderscheiden op basis van maandenlang aanwezige en geregeld baltsende paren die zich soms territoriaal gedroegen jegens (nestelende) soortgenoten. Tijdens het veldwerk werd omzichtig door het veld gelopen. Er werd afstand gehouden tot de nest- of verblijfplaats van ouders met kuikens, waardoor het broedgedrag niet altijd optimaal geobserveerd kon worden. De vermoedelijke ligging van nestplaatsen werd vastgesteld door van ruime afstand het veld te overzien, onder gebruikmaking van dennenbomen (als dekking of door erin te klimmen). Bezette nesten werden niet bezocht en broedvorderingen op de nestplaats werden vaak afgeleid uit het gedrag van de ouders. Het vaststellen van de precieze datum waarop juvenielen vliegvlug werden bleek lastig, omdat de ouders juist in deze fase van de broedcyclus zich op hun heimelijkst gedroegen. Met behulp van deze werkwijze konden niettemin ei- en jongenfase redelijk nauwkeurig bepaald worden, met een foutenmarge tot c. 10 dagen. Bij berekeningen is de middelste datum tussen twee waarnemingen aangehouden.

Ondanks het afstand houden werden Kraanvogels soms verstoord of opgeschrikt. Van deze nood is een deugd gemaakt door 19 keer de afstand tussen de waarnemer en de Kraanvogels te meten, de vluchtafstand. In augustus tot en met half februari zijn gebieden met wisselende frequentie bezocht, maar minimaal twee maal per maand, inclusief tellingen op eventuele slaapplekken op het Doldersummer-, Wapser- en Holtingerveld. Kraanvogels zijn, met uitzondering van individuen met een opvallend

verenkled, lastig individueel te herkennen. Met toenemende aantallen werd dat er niet gemakkelijker op. Het gedrag en de verblijfplaatsen boden echter veel houvast bij het maken van onderscheid tussen het ene en het andere paar of individu, vooral doordat de gebieden met een zekere regelmaat en vrij kort op elkaar werden bezocht en veranderingen in terreingebruik door Kraanvogels min of meer op voet konden worden gevolgd.

Figuur 1. Op Kraanvogels onderzocht gebied in ZW-Drenthe, locatie van Doldersummerveld (D), Hoekenbrink (H), Koelingsveld (K), Oude Willem (O), Vledder Aa (V) en Wapserveld (W). *Study area in SW Drenthe, with locations mentioned in the text.*

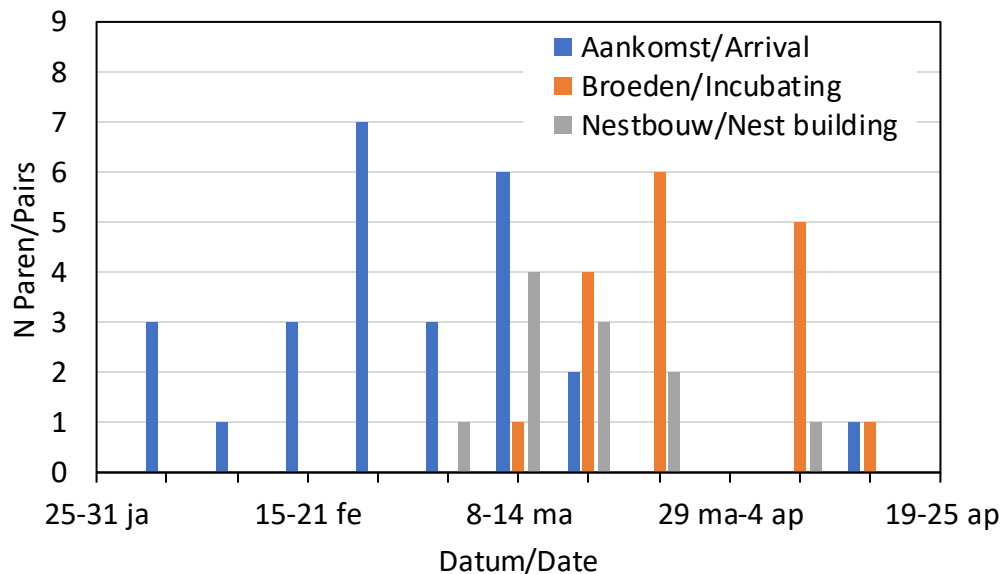
Resultaten

Broedvogelstand

Na een territorium op het Doldersummerveld in 2013 werden in 2015 voor het eerst bezette nesten gevonden op het Doldersummer- en Wapserveld. In 2016-2020 bedroeg de stand in ZW-Drenthe drie of vier broedparen/territoria: jaarlijks één in het Doldersummerveld, één in het Holtingerveld en in sommige jaren op het Wapserveld en in Hoekenbrink. In 2021 waren het er zes, met nieuwe territoria op het Koelingsveld en een tweede op het Wapserveld en omgeving.

In het Drents-Friese Wold en omgeving (42 km², met 6 territoria in 2021) bedroeg de dichtheid van Kraanvogels 0.14 paar/km², in het kerngebied, het c. 5 km² grote Doldersummer- en Wapserveld, 0.6 paar/km².

Op landschapsniveau, inclusief agrarische gebieden, bossen en dorpen, komt de dichtheid in ZW-Drenthe (170 km²) op 4.1 territoria/100 km².

Figuur 2. Aankomst van Kraanvogels op de broedplaatsen en eerste waarnemingen van nestbouw en van broedende vogels per week, in ZW-Drenthe in 2014-21. Geen van de paren die na 14 maart arriveerden produceerde een legsel. *Weekly arrival at breeding sites, first nest-building and start of laying of Cranes in the study area in 2014-22. None of the pairs arriving on breeding sites after 14 March produced a clutch.*

Aankomst en nestbouw

In de loop van februari en de eerste helft van maart arriveerden Kraanvogels doorgaans gepaard op of nabij de nestplaatsen, waarbij ze meestal direct frequent baltsten en riepen. De gemiddelde aankomstdatum viel op 28 februari (n 26, sd 14.9, range 3 februari-12 april). In 2018-22 waren sommige paren jaarrond aanwezig in ZW-Drenthe (Fig. 2). Nestbouw op 11 nesten viel tussen 6 maart en 8 april, meestal drie weken na de aankomstdatum in betreffend jaar. Uitzondering hierop vormde

2021 toen 3 paren pas op 6-11 maart op hun nestplaatsen arriveerden en binnen 10 dagen met nestbouw begonnen.

Nestplaatsen en -bezetting

Nesten lagen vrijwel allemaal op open en natte heide met hier en daar een boom. Alleen in Hoekenbrink, en in 2016 op het Wapserveld, viel de keuze op een veenplas deels omringd door opgaand bos. In februari-april was de waterdiepte op de meeste nestplaatsen 25-70 cm, soms oplopend tot 100 cm of meer (gemeten tijdens rondlopen op nestplaats). Vrijwel alle nesten lagen in vegetatie van pitrus, variërend van een ijle tot een dichte, halve meter hoge begroeiing. De vegetatie was aaneengesloten met open plekken of had de vorm van een eiland. In 2017 werd kortdurend genesteld op vrij open veenmosvegetatie met pijpenstrootje. De Kraanvogels liepen vaak over de vegetatie naar het nest, maar moesten geregeld waden of korte stukken zwemmen; bij diep water liepen ze om of vlogen richting nest.

Op het Doldersummerveld werd in zeven jaren een 'vaste' nestplaats gekozen, waarbij de nesten in verschillende jaren binnen hooguit 80 m van elkaar in een gebied van 0.3 ha lagen. In drie jaren met vervolglegels lagen in 2018 zowel het eerste legsel als het vervolglegsel vlak bij elkaar op de vaste nestplaats. In 2017 en 2019 echter lagen de eerste legfels op een afstand van 390-440 m van de vaste nestplaats, maar de vervolglegels op de vaste nestplaats. Op het Wapserveld werd in 2019-21 elk jaar een vaste nestplaats gekozen, op onderlinge afstand van *c.* 50 m in een gebied van 0.2 ha; in 2015-16 bevonden de nesten zich op 380 en 750 m afstand hiervan. In Hoekenbrink beliep de afstand tussen nesten in vijf jaren maximaal 100 m bij een oppervlakte van 0.6 ha. Al met al lagen 17 van 21 legfels (81%) op vaste nestplaatsen. Vaste nestplaatsen werden op basis van individueel herkenbare vogels en hun gedrag hoogstwaarschijnlijk door dezelfde broedparen bewoond, op het Doldersummerveld gedurende drie jaren (2015-17) en daarna vier jaren (2018-21) door een ander paar, en op het Wapserveld in drie jaren (2019-21). Onderling afstanden tussen de drie vaste nestplaatsen van het Doldersummer- en Wapserveld en Hoekenbrink bedroegen 2000, 4050 en 5600 m. In het Holtingerveld kwamen Kraanvogels in 2016-21 nooit verder dan nestbouw.

Broeden

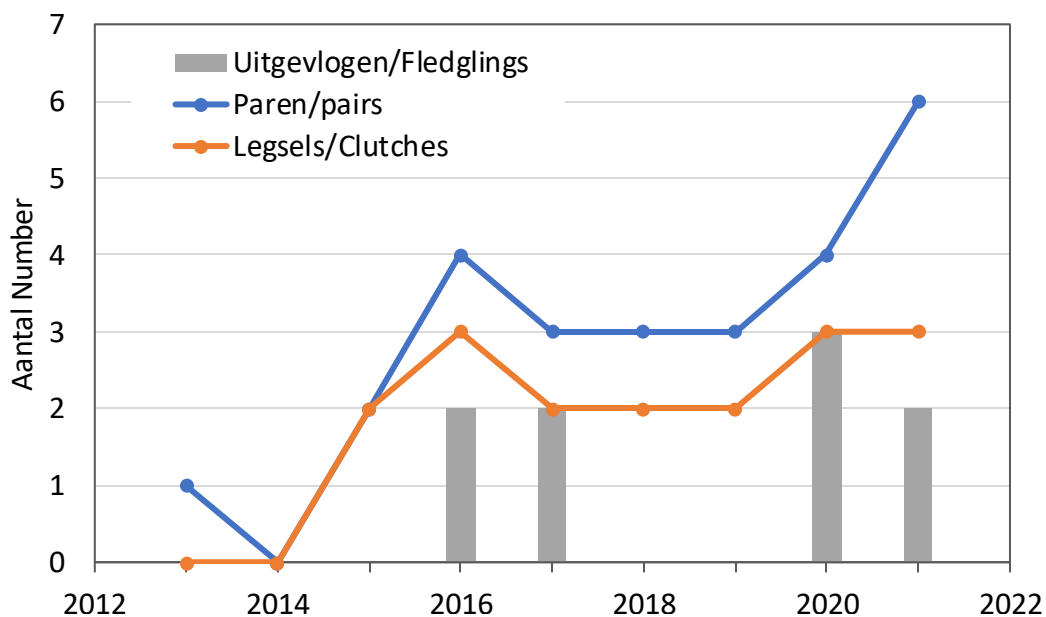
Op 17 nesten werd gemiddeld elf dagen (range 1-19) na nestbouw tussen 12 maart en 16 april (gemiddeld op 28 maart) met broeden begonnen. Een vroege aankomstdatum stond niet garant voor vroeg broeden, want bij aankomstdatums van 26 februari of eerder (9 van de 17 nesten) bedroeg de periode tussen aankomst en broedstart 6 weken en bij de acht latere aankomstdatums 3-4 weken. Dit duidt er op dat vroege Kraanvogels wat meer de tijd nemen en de latere meer haast hebben om met broeden te beginnen.

In 2015-21 werden 21 nesten vastgesteld, inclusief vier vervolglegels. In tien nesten waarin jongen zijn geboren was de waargenomen broedduur gemiddeld 33 dagen, variërend van 30 tot 36 dagen. In de overige elf nesten werd het broeden voortijdig

onderbroken na 1 tot 27 dagen (gemiddeld 13 dagen). De vier paren die tot het produceren van een vervollegsels overgingen (19% van 21 legsels), deden dat 2-3 weken en eenmaal 5 weken na het verlies van het eerste legsel. Op de vervollegsels werd 2-3 weken gebroed en geen van alle leverde jongen op.

Kuikens en reproductiesucces

In totaal werden 17 recent uitgelopen kuikens bij ouderparen waargenomen, zeven paren met twee kuikens en drie met één. Drie paren brachten hun beide kuikens groot en drie paren lukte dat met één kuiken. Bij alle drie paren die met één kuiken begonnen, gingen de jongen dood in de loop van de opgroEIFase. De paren met vliegvlugge jongen hadden aanvankelijk dus allemaal twee kuikens. Zeven paren raakten hun kuikens gemiddeld 3 weken (range 1-52 dagen) na de geboorte kwijt. Negen kuikens (53% van alle kuikens) zijn uiteindelijk in juli uitgevlogen na een opgroEIFperiode van gemiddeld 78 dagen. In 2013-21 bedroeg het aantal jongen van nesthoudende paren gemiddeld 0.43 (n=21). Per aanwezig territorium komt dat neer op 0.30 (n=30) (Fig. 3).

Figuur 3. Jaarlijks aantal paren, aantal eileggende paren en aantal vliegvlugge jongen in ZW-Drenthe in 2013-21. *Number of pairs, pairs with clutches and successful breeding attempts in the study area in 2013-21.*

Doldersummerveld (256 ha)

Actieradius van Kraanvogels in de broedtijd zowel van foeragerende adulten als van ouders met kuikens besloeg met 200-280 ha vrijwel het gehele heidegebied met bosranden en de graslanden aan de zuidzijde (Sophiahoeve) en noordzijde. Ouders met kuikens werden tot 1330 m van de nestplaats waargenomen. Het centrale, voor een groot deel nat en vochtig venig heidegebied, niet ontsloten door vrij toegankelijke wegen en paden, vormde het kerngebied. Het gebied werd extensief begraasd door

runderen en schapen. In het broedseizoen werd het paar van het Doldersummerveld niet in het buurgebied Wapserveld-Vledder Aa waargenomen. Buiten de broedtijd werden Kraanvogels van het Doldersummerveld vooral gezien op graslanden en akkers bij Doldersum, Wateren, Zorgvlied, in Boschoord en bij Boyl-Elsloo in Friesland en overnachtten ze geregeld op het Doldersummerveld.

Foto 1. Verlaten Kraanvogelnest met restanten van dode broedvogel, Doldersummerveld, 15 mei 2017 (Arend J. van Dijk). *Deserted nest with the remains of a predated Crane.*

Het broedpaar in 2015-16, en aanvankelijk ook in 2017, was vermoedelijk telkens hetzelfde. Op 30 april 2017 was er geen activiteit op de nestplaats en bij nestbezoek werd een gepredeerde Kraanvogel gevonden. Op 2 mei was er reeds een nieuw, zich met veel geroep kenbaar makend paar op de nestplaats. De partner van de gepredeerde Kraanvogel werd tot 17 mei in het gebied gezien en hield zich afzijdig. Van het nieuwe paar ontbrak dat jaar broedgedrag. In 2018 verdween na enkele dagen het pasgeboren kuiken. Een vervolglegsel werd geproduceerd vlakbij het eerste nest. In 2019 werd een hooguit kort bebroed nest verlaten en 440 m verderop in dieper water een nieuw nest gebouwd. Op deze plaats nestelden ook Kokmeeuwen *Chroicocephalus ridibundus*. Met bukken en weglopen pareerden de Kraanvogels de felle duikaanvallen van de kokkies (Foto 2). Tussen 2 juni en 8 juli 2020, en ook in

juni 2021, verbleef de familie met kuikens in opgaand bos aan de rand van de heide. In 2021 groeiden de vrijwel even oude kuikens gelijktijdig op met die van het Wapserveld, waarbij die laatste kuikens opvallend groter waren (formaat kip versus kalkoen). Afgaande op uiterlijk en gedrag wordt er vanuit gegaan dat het nieuwe paar tot en met 2021 aanwezig was. Het foerageerde veelvuldiger op de heide dan het vorige paar dat stevast voedsel zocht op de graslanden van Sophiahoeve.

Foto 2. Man Kraanvogel bij nest lastiggevallend door nabij nestelende Kokmeeuw, Doldersummerveld, 26 mei 2018 (Harvey van Diek). *Male Crane, mobbed by a Black-headed Gull nesting nearby.*

Wapserveld (210 ha) en aangrenzend dal van de Vledder Aa (70 ha)

De actieradius van adulte Kraanvogels in de broedtijd en van paren met kuikens was 200-300 ha, zowel op heide als in graslanden langs de Vledder Aa. De pendelvluchten van adulten reikten tot 1-1.5 km van het nest en omvatten de graslanden en akkers in de Veenhuizerlanden en omgeving (Wapse). Bij elkaar bestreken de Kraanvogels c. 400 ha. Het kerngebied werd gevormd door de ontoegankelijke vochtig-natte heide en het aangrenzende deel van het dal van de Vledder Aa ten oosten van de Aa met veenplassen en poelen. De heide en graslanden werden extensief begraasd door

runderen en lokaal door schapen. Broedvogels van het Wapserveld werden slechts een enkele keer (vliegend) in het buurgebied Doldersummerveld waargenomen. In het Wapserveld en dal van de Vledder Aa waren geregeld gebiedsvreemde Kraanvogels aanwezig die bakkeleiden met het broedpaar, wat onrust en verstoring gaf. In enkele gevallen was hierbij waarschijnlijk ook het paar van Hoekenbrink-Oude Willem betrokken.

In 2015 bleek de nestplaats op 16 april verlaten en werden ter plaatse twee nestbouwsels gevonden. Eind april was er opnieuw broedactiviteit (nestbouw of broeden), maar op 2 mei niet meer. Op 4 april 2016 bevatte een verstoord nest struif en eischilfers van in elk geval 1 ei.

In 2016 verplaatste het paar zich na het verlies van het legsel naar Hoekenbrink. Dit paar zou ook in 2017-18 in Hoekenbrink hebben gebroed en zich in 2019 weer hebben verplaatst naar het Wapserveld. Afgaande op het uiterlijk en gedrag van Kraanvogels wordt er vanuit gegaan dat in 2019-21 hetzelfde paar op het Wapserveld heeft gebroed. In 2020 bestreek het rondtrekkende paar met 2 kuikens grote delen van de heide en aangrenzende halfopen bossen. In de nacht van 8-9 mei 2020 overnachtte 1 ouder met 2 kuikens in het Noordsveen op 1760 m van de nestplaats, waarbij 350 m opgaand bos was doorkruist. In 2021 vestigde zich een tweede territoriaal paar op de heide. Deze nieuwe vogels baltsten in maart-mei en waren geregeld in conflict met het lokale broedpaar. De activiteitsgebieden van beide paren waren grotendeels van elkaar gescheiden.

Buiten de broedtijd werden in 2015/16 en 2018/19 in het beekdal van de Vledder Aa en in agrarische gebieden bij Wapse frequent tweetallen waargenomen, waarbij er vanuit werd gegaan dat het om het Wapserveldse broedpaar ging. In 2020/21 en 2021/22 betrof het een paar met één juveniel dat met zekerheid van het Wapserveld afkomstig was. In begin maart 2021 trok het Wapserveldse jong uit 2020 voor het eerst apart van het broedpaar op. In het najaar van 2021 foerageerde het paar met jong ook op cultuurland tot 5 km ten zuiden van het Wapserveld nabij de Wapserveense Aa.

Hoekenbrink (60 ha) en Oude Willem (105 ha)

De actieradius van dit kraanvogelpaar besloeg 150-200 ha, in hoofdzaak de 60 ha halfopen heide met veenplassen van Hoekenbrink zelf en de graslanden in het oostelijke Drentse deel van Oude Willem. Ouders met kuikens werden tot 1800 m van de nestplaats gezien. Enkele voedselvluchten van de broedvogels bestreken grotere gebieden in Boswachterij Smilde (Noordsveen, Prinsenbos, Ganzenpoel) en mogelijk ook de cultuurlanden 1.5-2 km zuidelijk bij Diever. Hoekenbrink werd extensief begraasd door schapen. De graslanden van Oude Willem, waar de vogels af en toe opdoken, werden lokaal begraasd door runderen en gedeeltelijk gemaaid in juni-september.

Van 29 april tot 14 juni 2017 trokken de ouders met twee kuikens door Hoekenbrink. Op 15 juni liepen ze door het bos naar Oude Willem, waar ze tot in juli verbleven. Het was waarschijnlijk deze familie die op 2-4 augustus op het Wapserveld en in

Oude Willem werd waargenomen. Daarna ontbraken eenduidige waarnemingen, maar wellicht was het dit viertal dat op vier datums in februari 2018 opdook in het Wapserveld en Doldersummerveld en op 27 februari en 6 maart 2018 laag vliegend in Hoekenbrink. Op 1 mei 2018 werd in Hoekenbrink een paar met twee kleine kuikens gezien, maar bij bezoeken op 8, 19, 22 en 27 mei was het niet altijd duidelijk of er nog kuikens waren. Op 5 juni zou op de overgang van het bos bij Hoekenbrink naar de graslanden van Oude Willem een paar met twee kuikens zijn gezien, maar zoekacties aldaar in juni-juli leverden niets op. In maart 2019 zat er op vijf datums een paar of 1 exemplaar in Hoekenbrink en/of in Oude Willem. Op 19-20 maart hield zich een door de vegetatie sluipende Kraanvogel in Noordsveen op, terwijl een andere in Oude Willem zat (de partner?). Zowel in 2020 als in 2021 was het hoogstwaarschijnlijk dit paar dat na een mislukte broedpoging geregeld in Oude Willem en bij de Ganzenpoel bivakkeerde. Buiten de broedtijd werden in 2015-19 onregelmatig 1 tot 4 Kraanvogels in Oude Willem en Hoekenbrink gezien, maar in 2020-21 ging het al om tientallen waarnemingen.

Koelingsveld en omgeving

Van 2 april tot 15 juni 2021 zat er een af en toe baltsend territoriaal paar op het Koelingsveld. De actieradius van de territoriale Kraanvogels besloeg voornamelijk 50 ha heide. Samen met de graslanden in het naastgelegen beekdal van de Vledder Aa en veenplassen in het zuiden van Boschoord waar voedselvluchten heen gingen, werd ongeveer 150 ha gebruikt. Het Koelingsveld werd in de periode van onderzoek extensief begraasd door runderen en schapen.

Holtingerveld en omgeving

Het kerngebied van dit territoriale paar bestaat uit De Kolonie in het Holtingerveld. Het is een vrijwel ontoegankelijk, lokaal meer dan 1 m diep nat veengebied van 30 ha met gedeeltelijk rietbegroeiing. In 2016-19 foerageerden de Kraanvogels hier op de cultuurlanden van Wapserveen en de Uffelter Es en minder frequent op de heide met veenplassen (c. 400 ha). In 2020-21 was het activiteitengebied wat groter en reikte het meer noordoostwaarts tot in de omgeving van Wittelte en Wapse (bij elkaar 700 ha).

In 2016 tot en met 2021 was er in februari-mei en in sommige jaren ook in juni-juli geregeld een baltsend en roepend paar in De Kolonie en op 17 maart 2020 werd er ook gealarmeerd. De vogels pendelden naar de heide en omliggende cultuurlanden. Op 14 maart 2016 verbleef een baltsend paar in De Kolonie, maar tegelijk ook een paar bij een andere veenplas. In 2020 werd op 8 april een nog niet afgebouwd leeg nest gevonden in een droogvallende veenplas bij Wittelte. Op 15 maart 2021 werden in De Kolonie balts en een paring waargenomen en daar bleef het bij wat broedindicatie betreft. Op basis van het uiterlijk van sommige Kraanvogels, hun gedrag en hun verblijfplaats heeft op het Holtingerveld in 2016-21 waarschijnlijk steeds hetzelfde paar gezeten.

In 2017-21 vertoefden er buiten de broedtijd 2 tot 4 Kraanvogels in agrarische gebieden, waaronder het Holtingerveldpaar, en tevens vogels van waarschijnlijk het Dwingelderveld en/of Wapserveld.

Gebiedsvreemde Kraanvogels in de broedtijd

Op de broedplaatsen zijn geregeld als groep optrekkende gebiedsvreemde Kraanvogels gesignaleerd. In de vestigingsperiode en tijdens het broeden leidde dit tot conflicten met gesettelde paren (soms meermalen per uur), gepaard gaande met tumult, roepen en onrust door (dreigende) interacties, achtervolgingen en soms vechtpartijen. Conflicten zwakten af zodra er kuikens waren. Gebiedsvreemde Kraanvogels en conflicten werden op het Wapserveld en in het beekdal van de Vledder Aa frequenter waargenomen dan op het Doldersummerveld of Holtingerveld. Waarschijnlijk komen deze gebiedsvreemde Kraanvogels uit omliggende broedgebieden, zoals het Fochteloërveen (op 10-15 km afstand van het Drents-Friese Wold), het Dwingelderveld (op 5-10 km afstand van Holtingerveld). Tussen deze gebieden werden in ieder geval verplaatsingen vastgesteld. In het Drents-Friese Wold en het dal van de Vledder Aa werden in 2013-21 jaarlijks vooral van half februari tot half juni minimaal 3 tot 5 gebiedsvreemde Kraanvogels waargenomen. In 2016 en 2017 waren er maximaal 8 tot 10 en in 2013, 2014, 2016 en 2020 zat er 1 subadulte vogel bij. In 2021 viel een groep van 6 ex. in maart-april uiteen en hieruit hebben zich, voor zover kon worden nagegaan, twee nieuwe territoriale paren gevormd (Wapserveld en Koelingsveld). In het Holtingerveld en omgeving waren er jaarlijks vooral in februari-mei waarnemingen van 1 tot 4 gebiedsvreemde Kraanvogels.

Reacties op mensen

Tijdens inventarisaties werden soms Kraanvogels verstoord. In 19 gevallen is de afstand tot de waarnemer gemeten. Vijf maal liep een broedende Kraanvogel van de nestplaats, kennelijk omdat die te dicht genaderd was en eenmaal werd pardoos een op onverwachte plek nestelende Kraanvogel opgestoten. Dertien maal stuitte de waarnemer onverwacht op een familie met kuikens. Meestal liep de familie rustig weg tot op een veilige afstand, maar twee maal was er paniek en maakte de familie zich rennend uit de voeten. Op 3 mei 2020 gebeurde dit toen ze in een bosrand zaten. De enige aanwezige ouder (vrouwetje?) maakte een flinke sprong, slaakte een schelle kreet en rende er als een haas vleugelflappend vandoor, gevolgd door de twee jongen. Vluchtafstanden vanaf het nest en van paren met kuikens ontliepen elkaar niet veel en lagen tussen 137 en 325 m (gemiddeld 227 m, SD=49.6, n=19). Bij het Wapserveldse paar met kuikens, foeragerend in de graslanden van de Vledder Aa, leek een zekere gewenning aan de aanwezigheid van mensen en verkeer op de doorgaande weg op te treden. In 2019-20 hield de familie >280 m afstand tot de doorgaande weg aan, maar in 2021 werden ze meermalen (vaak in de ochtend) tot op 50 m van de weg gezien. Fietsers en een auto stopten, er werd gekeken en gefotografeerd, waarbij de familie langzaam van de weg af liep tot op een afstand van c. 300 m.

Verstoring door anderen, meestal wandelaars, fietsers of onderzoekers werd (toevallig) 14 keer waargenomen. In alle gevallen ging het om ouders met jongen (Foto 3), tien keer vanaf opengestelde en vier keer vanaf niet opengestelde wegen en paden. Een verstoord kraanvogelgezin liep meestal rustig weg, maar eenmaal zetten ze het op een lopen voor een mountainbiker die hun pad kruiste.

Foto 3. Kraanvogel met ongeveer acht weken oud jong, Doldersummerveld, 16 juni 2016 (Harvey van Diek). *Crane with an approximately eight weeks old chick at Doldersummerveld, 16 June 2016.*

Discussie

Kraanvogels hebben zich in de 21^e eeuw in ons land als broedvogel gevestigd, als onderdeel van een algehele en opmerkelijke populatietoename in Europa ingaande de jaren zestig (Prange 2016). In Duitsland, bijvoorbeeld, telde de broedpopulatie omstreeks 1970 ongeveer 400 paren en in 2020 ging het al om 10.000 paren. In deze periode schoof het aaneensloten verspreidingsgebied in Noord-Duitsland westwaarts op. In 2001 vestigde zich het eerste broedpaar in ons land, en wel in het Fochteloërveen (Feenstra & Vlek 2001, Gedeon *et al.* 2014, Prange 2016). Uitbreiding en toename houden verband met habitatherstel van wetlands, verbeterde voedselcondities (onder andere door toename maïsteelt), betere bescherming en zachtere winters. In ons land zette de uitbreiding door. Na Drenthe en Friesland vestigden Kraanvogels zich vanaf 2014 ook in de provincies Overijssel, Gelderland en Brabant/Limburg (Feenstra 2018, 2021). In 2021 telde de landelijke populatie 46 paren (www.kraanvogel.net). Toename in ons land komt waarschijnlijk grotendeels door toevloed van Kraanvogels van elders, want de eigen aanwas lijkt ontoereikend

voor de gerealiseerde groei (Bijlsma 2019). ZW-Drenthe zit wat dat betreft in hetzelfde schuitje, alhoewel het aantal succesvolle broedparen er wat hoger is. Rob Bijlsma (2019) gaf aan dat toenemende dichtheden in de best bezette gebieden, Fochteloërveen en Dwingelderveld, niet hebben geleid tot meer vliegvlugge jongen, integendeel, het aantal jongen per territorium liep terug naarmate er meer paren zaten. Waarschijnlijk komt dit door de vele strubbelingen tussen kraanvogelparen onderling, waardoor legsels of broedsels mislukken. Strubbelingen worden geregeld aangewakkerd door menselijke verstoring waardoor Kraanvogels op de wieken gaan en in conflict komen met andere broedparen. Hierdoor kunnen broedende vogels steeds vaker van hun nest gaan, of raken ouders gescheiden van hun jongen (zie Bijlsma 2019, Feenstra 2012, 2021, Kleine 2006-2021, www.kraanvogel.net). Ondanks de door Rob Bijlsma terecht genoemde ‘schone schijn’ die aan de opmars van Kraanvogels in Nederland wordt verbonden, vind ik de Kraanvogel een welkome nieuweling van groot formaat die hier uit zichzelf is gekomen en die het verlies van al die Korhoenders, Wulpen, Grutto’s en Zwarte Sterns op de heidevelden wat verzacht.

Verstoringsgevoeligheid

In ZW-Drenthe nestelen Kraanvogels vooral in vrij open heidelandschappen, met het bosrijke Hoekenbrink als uitzondering. In Duitsland vallen dichtheden en broedsucces in open landschappen lager uit dan in (natte) bossen en aan bosranden (Prange 2016). ZW-Drentse bossen zijn met de vele veenplassen potentieel broedgebied voor de Kraanvogel, maar die bossen worden door talloze wegen en paden doorkruist en zijn in het algemeen niet rustig (in de broedtijd). Hetzelfde geldt voor de vrijwel volledig toegankelijke heide van het Holttingerveld. Alleen op het Doldersummer- en Wapserveld zijn er aaneengesloten stukken van minstens 100 ha zonder wegen of paden (zie Tabel 12 in Bijlsma 2021: 231). Daarenboven worden deze gebieden vaak minder betreden of bezocht doordat ze nat of drassig zijn, rundvee er vrij rondloopt en veerasters de toegankelijkheid verminderen. Juist in deze gebieden hebben Kraanvogels zich gevestigd en worden geregeld jongen grootgebracht. Voor Kraanvogels (en andere vogelsoorten) is het gewenst meer van dergelijke rustige gebieden in te stellen door flinke stukken heide of bos met veenplassen te vrijwaren van toegangsvrije wegen en paden, of ze in de broedtijd (februari-juli) af te sluiten voor publiek. Denk daarbij in het Drents-Friese Wold aan Hoekenbrink (waar geregeld verstoring is vastgesteld), veenplasrijke delen van Boswachterij Smilde en Boschoord en in het Holttingerveld aan de omgeving van De Kolonie en Brandeveen. Houdt hierbij rekening met de actieradius van 150-300 ha van broedende Kraanvogels en vluchtafstanden van minimaal 250 m (zie ook Bijlsma 2019 & Prange 2016).

ZW-Drentse Kraanvogels in perspectief

De aankomst van broedvogels valt in Duitsland in gebieden ter hoogte van Nederland, net als in ZW-Drenthe, rond eind februari-begin maart. Tussen aankomst en eileg

verstrijken in Midden-Europa 21-42 dagen, bij zeer late aankomst ingekort tot 14 dagen (Prange 2016). Voor ZW-Drenthe is gemiddeld 34 dagen berekend (tabel 1), maar in 2021 ging het bij drie paren slechts om 7-9 dagen, mogelijk veroorzaakt door het koude en natte weer in februari-maart.

Kraanvogels kunnen jarenlang dezelfde nestplaats bezetten en verdedigen. Volgens Henne (in Prange 2016) wordt in Brandenburg in 84% van de gevallen de ‘vaste’ nestplaats bezet, heel soms zelfs hetzelfde nest. Voor ZW-Drenthe werd terugkeer naar dezelfde nestplaats op 81% berekend, waarbij het waarschijnlijk om dezelfde broedparen ging die er drie-vier jaren achtereen nestelden. In het Drents-Friese Wold lagen de vaste nestplaatsen 2 tot 5.6 km uit elkaar, heel wat verder dan in de Duitse kerngebieden waar Kraanvogels tót 150 m van elkaar nestelden. Dichtheden op landschapniveau in ZW-Drenthe van 4.1 territoria/100 km² zijn van dezelfde orde grootte als de 1-8 territoria/100 km² in vrij recent bezette gebieden in NW-Duitsland, maar vallen in het niet bij de hoge waarden van 50-60 territoria/100 km² in sommige Duitse kerngebieden (Gedeon *et al.* 2014).

Vervolglegsels vinden volgens Prange (2016) in de regel plaats in een nieuw nest binnen 100 m van het eerste legsel. In het Drents-Friese Wold gaat dit op voor twee van de vier vervolglegsels, twee andere lagen 390-440 m verderop. De wat grotere afstand tussen eerste broedsels en vervolgnesten zou te maken kunnen hebben met de lagere dichtheid in Drenthe. Na verlies van eerste legsels produceerden jaarlijks 10.5 tot 53.8% van de Kraanvogels in Duitsland een nieuw nest, in ZW-Drenthe is dat 23.5%.

In het Drents-Friese Wold is bij tien nesten een broedduur van gemiddeld 33 dagen berekend, redelijk overeenkomend met het gemiddelde van 30-31 dagen (variatie 28-33) dat Prange (2016) voor Duitsland geeft. Het verschil kan zijn veroorzaakt door de wat grovere manier van berekenen in Drenthe. De periode van het vliegvlug worden van de jongen lag in Duitsland (Prange 2016) tussen 63 en 70 dagen, terwijl dat in ZW-Drenthe gemiddeld 78 dagen (70-85) was. Dat deze periode in ZW-Drenthe hoger uitvalt, heeft ermee te maken dat het precies bepalen van de datum van vliegvlug worden lastig is. Maar juist de twee hoge scores van 84-85 dagen in 2021 konden vrij nauwkeurig bepaald worden. Dat de datum van vliegvlug worden lastig is vast te stellen, blijkt ook uit Prange (2016) die deze periode onder ander afleidt van waarnemingen van in gevangenschap gehouden Kraanvogels door Heinroth & Heinroth (1928) en Blahy (2004). Deze laatste meldde de eerste vlieg pogingen over een afstand van 30 m op een leeftijd van 63 dagen; volledige vliegvaardigheid werd na 77 dagen bereikt.

De actieradius van foeragerende ouders met kuikens lag in het Drents-Friese Wold gewoonlijk tussen de 200 en 300 ha. Dit valt binnen de marges van veel genoemde oppervlakten elders Europa, waar echter ook aanzienlijk kleinere (12-68 ha) en grotere oppervlaktes (558-1040 ha) zijn gemeten (Prange 2016).

Het aantal vliegvlugge jongen betrokken op het aantal serieuze broedpogingen (0.43) en het aantal per succesvol broedgeval (1.5) was in ZW-Drenthe vergelijkbaar met de landelijke situatie van respectievelijk 0.44 en 1.34 jongen (Bijlsma 2019), en in

lijn met het broedsucces in veel andere Europese landen (Prange 2016). Het geeft aan dat veel parameters van broedende Kraanvogels in ZW-Drenthe overeenkomen met die elders in Midden-Europa.

Dank

Er is samengewerkt met terreinbeheerders Ronald Popken van Natuurmonumenten (Wapser- en Holtingerveld, Berkenheuvel), Harald de Graaff van Het Drentse Landschap (Doldersummer- en Koelingsveld) en met Widmar van der Meer, Lysander van Oossanen en Wouter de Vlieger van Staatsbosbeheer (Hoekenbrink, Oude Willem en Boswachterij Smilde). Van Hoekenbrink is tevens gebruik gemaakt van de BMP-inventarisaties van Teun Daleman en van specifieke informatie van Luutzen Postumus, Herman Feenstra, Rob Bijlsma en Ronald Popken. Van het Holtingerveld werden BMP-gegevens gebruikt en waarnemingen ontvangen van Jurjen Annen, Peeke Boelhouwer, Derk van der Delden, Hans Krol, Norbert Kwint, Patrick Snoeken, Martha Sol, Harry Talen en de Vogelwacht Uffelte e.o. Verder zijn waarnemingen ontvangen van Rolf Griffioen, Emmy Holleman, Ben de Nijs en Frans van de Vegte. Er was geregeld contact en uitwisseling van informatie met Herman Feenstra. Joop Kleine leverde commentaar op een eerdere verzie van dit artikel en Willem van Manen wist met zijn opmerkingen en kritiek de kwaliteit flink op te peppen.

Dijk A.J. van 2021. Breeding of Common Crane *Grus grus* in SW-Drenthe in 2013-21. Drentse Vogels 35: 2-17.

In 2013 Common Cranes started breeding in SW-Drenthe (170 km²) as part of a westward expansion of the breeding range in Western Europe in the late 20th century. In 2021, the breeding population had increased to six pairs, with local densities of up to 0.6 pairs/km² in a 5 km² core area. Nesting took place on heathland with fens in the nature reserves of Doldersummerveld (256 ha), Wapserveld (210 ha) and Hoekenbrink (50 ha), with natural grassland, farmland and forest nearby. Occupied nests were 2.0-5.6 km apart. Most nests were found in vegetation of Soft Rush *Juncus effusus* with the local water depths ranging between 25 and 70 cm. Three nesting sites in areas of up to 0.6 ha in size were used in 7, 5 and 3 consecutive years. Out of a total of 30 territorial pairs in 2013-21, 21 laying attempts were initiated (17x first laying, 4 repeat layings after failure of first attempt) and six pairs raised a total of 9 chicks, resulting in 0.43 young/breeding attempt and 1.5 young/successful breeding attempt. In the breeding season territories were visited at least once per ten days, resulting in a rather wide margin of error where phenology is concerned. After settlement at the breeding site in February-March (mean date 28 February) nest building usually commenced after 3 weeks. In 2021, the birds arrived much later (late winter cold and wet) but started nest-building within 10 days. Start of egg-laying was recorded between 12 March and 16 April (mean 28 March, n=17, first layings only), on average 34 days (7-69, n=17) after arrival at the breeding site. Incubation lasted 30-36 days (mean 33, n=10). Eleven nests failed during the egg stage, on average 13

days into incubation (range 1-27 days. Four replacement clutches were started 2-5 weeks after loss of the first attempt; all repeats failed within 2-3 weeks. Initial brood size was 7x 2 and 3x 1 chick(s), but only three pairs raised two fledglings and another three pairs just one. Loss of chicks was observed 1-52 days (mean 3 weeks) after hatching. The period between hatching and fledging lasted 70-85 days (mean 78). Breeding pairs and families with chicks usually foraged in areas of 150-300 ha in size, consisting of a mixture of moorland or grassland with fens and adjoining woodlands. Families moved as far as 1800 m from the nest site. Annually 3-5, but sometimes up to 10, non-breeding Common Cranes were present in the study area in February-June, when conflicts with nesting pairs were common. Flight initiation distances recorded for incubating Cranes (6x) and families with dependent young (13x) ranged between 137 and 325 m (mean 227, SD=46.9).

Literatuur

- Bijlsma R.G. 2019. De schone schijn van Kraanvogels *Grus grus* in Nederland: slechte broedresultaten als gevolg van piepkleine reservaten, menselijke verstoring en dichtheidsafhankelijke effecten. *Drentse Vogels* 33: 2-19.
- Bijlsma R. 2021. Kerken van goud, dominees van hout: over de verwording van de Nederlandse natuurbescherming. Atlas/Contact, Amsterdam/Antwerpen.
- Dijk A.J. van 2021. Waarnemingen van slagpenruiende Kraanvogels *Grus grus* in ZW-Drenthe in 2015-21. *Drentse Vogels* 35: 2-17
- Feenstra H. 2018. Kraanvogel *Grus grus*. Pp. 232-233 in: Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018, Vogelatlas van Nederland. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Feenstra H. 2021. Kraanvogels in Nederland. Van Gorkum, Assen.
- Feenstra H. & Kuipers H. 2012. Wat je met rust laat, kan groeien. Het waait, Steenenkamer.
- Feenstra H. & Vlek R.J.J. 2001. Succesvol broedgeval van Kraanvogels in het Fochteloërveen. *Dutch Birding* 23: 242-243.
- Gedeon K., Grüneberg C., Mitschke A., Sudfeldt C., Eikhorst W., Fisher S., Flade M., Frick S., Geierberger I., Koop B., Kramer M., Krüger T., Roth N., Ryslavý T., Stübling S., Sudmann S.R., Steffens R., Völker F. & Witt K. 2014. Atlas Deutscher Brutvogelarten. Atlas of German Breeding Birds. Stiftung Vogelmonitoring Deutschland und Dachverband Deutscher Avifaunisten, Münster.
- Kleine J. 2006-2021 (in serie). Inventarisatie fauna Nationaal Park Dwingelderveld en omgeving 2005-2020. Rapport, Dwingeloo.
- Prange H. 2016. Die Welt der Kraniche. MediaNatur, Halle-Wittenberg.
www.Kraanvogel.net en www.hetfochteloerveen.nl.

Adres: Anserweg 8, 7975 PB Uffelte, arend.vandijk@sovon.nl